

Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, ur. Ivan Supičić, sv. 3, *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, ur. 3. sv. Ivan Golub, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 787 str.

Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće) treći je svezak opsežne sinteze *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost* koja usporedno prikazuje europske utjecaje na razvoj kulture, znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj i hrvatski doprinos njihovom razvoju u Europi. Svezak je podijeljen u osam cjelina, a poglavlja unutar njih raspoređeni su tematski.

Prva cjelina, *Hrvatska i europski prostor* (1.-113.), sastoji se od sedam poglavlja. Prva od njih su *Razdoblje baroka i prosvjetiteljstva* (3.-28.) Miroslava Kurelca te *Geografska i demografska slika Hrvatske u 17. i 18. stoljeću* (29.-42.) Mirka Valentića. Autori prikazuju položaj hrvatskih zemalja od početka 17. do kraja 18. st., njihov odnos prema centralnoj vlasti te utjecaj turskih ratova na kretanja stanovništva.

Idućih nekoliko poglavlja proučava pojedine dijelove hrvatskoga povijesnog prostora u 17. i 18. stoljeću. *Hrvatske granice i Vojna krajina* (43.-60.) tekst je Alexandra Buczynskog koji ocrtava kontekst habsburške politike u Europi te pokazuje kako je osmanlijski faktor utjecao na razjedinjenost hrvatskih zemalja i jačanje apsolutizma. U poglavlju *Sjeverni i srednji Jadran* (61.-78.) Miroslav Bertoša prikazuje političke prilike na istočnoj obali Jadrana, koje se ogledaju u borbi Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Turskog Carstva za osiguranje što veće vlasti na tom području. Sljedeće poglavlje, *Hrvatski jug: Dubrovačka Republika i Boka kotorska* (79.-93.), Stjepana Čosića i Nenada Vekarića, pokazuje politička previranja između Dubrovačke Republike i Venecije i nastojanje za postizanje većeg utjecaja nad pomorskom trgovinom, a daje i kratki prikaz duhovnog i intelektualnog života Dubrovčana do kraja 18. st. Drugi dio članka pokazuje kako je Boka kotorska živjela kao sastavni dio pokrajine Mletačke Albanije.

Prva cjelina završava tekstovima koji opisuju hrvatsko-osmanlijske odnose u navedenom razdoblju. Poglavlje *Hrvati i Osmanlijsko Carstvo* (95.-108.), Anđelka Mijatovića, razmatra posljedice sukoba na hrvatskom povijesnom prostoru dok Nenad Moačanin u tekstu *Bosanski pašaluk u 18. stoljeću* (109.-113.) proučava prošlost Hrvata u Bosni i Hercegovini pod osmanlijskom vlašću.

Druga cjelina knjige obuhvaća teme iz društva, prava, religije i kulture (115.-296.). Uvodna poglavlja, *Svjetonazori i ideje* (117.-121.) Zorana Kravara i *Počeci slavenske misli* (123.-140.) Ivana Goluba, prikazuju glavne barokne i prosvjetiteljske ideje. One u nas uglavnom odražavaju suvremene neprilike s Osmanlijama ili se odnose na pokušaje Katoličke crkve da spriječi pojavu hereza i reformističkih ideja.

Tekst *Političke osnove pravnih sustava* (141.-150.) Luje Margetića pruža kratki pregled najvažnijih značajki pravnih sustava u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji, zatim u Vojnoj krajini, Osmanlijskom Carstvu, Istri, Rijeci, Dubrovniku te Mletačkoj Republici; također daje sažetu sliku razvoja hrvatskog prava u razdoblju baroka i prosvjetiteljstva. Iduće poglavlje, *Gospodarstvo – osnovni elementi razvoja* (151.-164.), tekst je Mire Kolar koji opisuje proces postupnoga razvoja hrvatskoga gospodarstva na merkantilističkim načelima. Pri tome zaključuje da je težište tog razvoja bilo na području sjeverozapadne Hrvatske, dok on nije primjetan na području Vojne krajine.

Sljedeća poglavlja govore o Crkvi i crkvenim redovima na hrvatskom povijesnom prostoru. *Crkva u vrijeme katoličke obnove* (165.-186.) članak je dvojice autora – Franje Emanuela Hoška i Slavka Kovačića. Opisuje stanje Crkve u sjevernoj i južnoj Hrvatskoj te djelovanje njezina vodstva i vjerski život puka u razdoblju katoličke obnove. Autori govore i o prodoru liberalnih ideja hrvatskoga narodnog preporoda u Bosnu i Hercegovinu te o procesu katoličke obnove na području oslobođenom od Turaka. Franjo Emanuel Hoško autor je, ovaj put u suradnji s Mijom Koradeom, i rada *Školstvo i crkveni redovi* (187.-201.). Taj sažeti prikaz želi istodobno obuhvatiti razvoj i značenje školstva u 17. i 18. stoljeću i istaknuti u tome ulogu crkvenih redova. Uz to su na kraju tog rada istaknute i neke činjenice o ulozi javnih škola u društvenom, političkom, znanstvenom i prosvjetnom životu Hrvatske tog razdoblja. Poglavlje *Pravoslavlje u Hrvatskoj* (203.-214.) Mile Bogovića prikazuje susrete i sučeljavanje katoličanstva i pravoslavlja na hrvatskom prostoru u 17. i 18. stoljeću te početno organiziranje Srpske pravoslavne crkve koje započinje upravo tada. Govori i o skromnim rezultatima pokušaja sjedinjenja pravoslavaca s Katoličkom crkvom što je omogućilo veći utjecaj pravoslavlja u Hrvatskoj.

Nastavak knjige prikazuje kulturne veze Hrvatske s Europom i ostatkom svijeta u razdoblju baroka. U tekstu *Hrvatski zavodi u Europi* (215.-223.) Ratko Perić daje kratki prikaz o djelovanju odgojnih i prosvjetnih ustanova izvan Hrvatske, zasnovanih u službi sveučilištaraca, opće kulture i Crkve među Hrvatima s napomenom da se u tekstu govori samo o zavodima koji su nosili hrvatski odnosno ilirski naslov. Slijedi rad Ivana Goluba *Arkadija i Hrvatska* (225.-229.) koji prikazuje nastajanje i organizaciju rimske Akademije Arkadije te daje kratak pregled života i djelovanja akademika Arkadije iz Hrvatske. Autor zaključuje da je velik broj naših akademika pokazatelj prisutnosti Europe u našoj kulturi. U tekstu *Hrvatski istraživači u prekoceanskim zemljama* (231.-243.), Mijo Korade razmatra djelovanje hrvatskih istraživača i misionara u prekoceanskim zemljama u doba najveće ekspanzije kolonijalizma, ali i uspona katoličkih misija u Novome svijetu. Zbog njihova značenja za cjelokupnu hrvatsku kulturu posebna pozornost usmjerena je Ivanu Vremanu, Nikoli i Ivanu Rattkayu, Ferdinandu Konščaku, Nikoli Plantiću te Ignaciju Szentmartonyu.

Iduća poglavlja ove cjeline odnose se na glagoljaštvo i glagoljske tiskane knjige. Eduard Hercigonja autor je teksta *Glagoljaštvo i glagoljica* (245.-273.) u kojemu prikazuje opće stanje glagoljaštva za vrijeme i poslije osmanlijskih osvajanja u Hrvatskoj tijekom 15., 16. i 17. st. Uz to, autor prikazuje i položaj kontinentalnih dijelova glagoljaškog prostora, ali i onog u Dalmaciji kao i odnos mletačke uprave prema glagoljskoj liturgiji. Poglavlje *Glagoljske tiskane knjige* (275.-283.), tekst je Anice Nazor koji proučava glagoljske liturgijske knjige i promjene provedene u njima u odnosu prema prijašnjim razdobljima. Uz preoblikovanje teksta i grafičkog sustava, najveće promjene dogodile su se u samom jeziku i to pod utjecajem ideja o jedinstvenom crkvenoslavenskom jeziku za sve Slavene. Ta cjelina završava tekstem Aleksandra Stipčevića *Knjige i knjižnice* (285.-296.) u kojemu se prikazuje pokretanje tiskarske proizvodnje i nastajanje prvih tiskarskih središta u našim sjevernijim krajevima, što pridonosi tiskanju brojnih djela hrvatskih autora u domovini. S druge strane, u našim južnim krajevima nije se jače razvilo tiskarstvo jer je knjižna proizvodnja bila monopol Venecije, tako da je ona kontrolirala sva tiskana djela.

Treća cjelina okuplja teme pod zajedničkim naslovom *Znanost* (299.-429.), a prva od njih je *Hrvatska historiografija* Miroslava Kurelca (301.-313.). Taj kratki prikaz pokazuje razvoj hrvatske historiografije od baroknih početaka do razdoblja prosvjetiteljstva kad već postupno postaje moderna znanost. Autor se posebno osvrće na pokušaje kritičkog pristupa proučavanju povijesti jer je barok bio doba romantičarskog oživljavanja prošlosti.

Poglavlje *Filozofija u 17. stoljeću* (315.-326.) tekst je autorice Erne Banić-Pajnić i Mihaele Girardi-Karšulin. One iz europskog filozofijskog mišljenja 17. stoljeća pokušavaju iščitati mjesto i značenje hrvatske filozofije tog razdoblja. Zaključuju da ni po filozofskoj produkciji, a ni po tendencijama naša filozofija ne dostiže razinu na kojoj je bila u razdoblju renesanse. Na taj tekst nastavlja se rad *Filozofija u 18. stoljeću* (327.-339.) u kojem Ljerka Schiffler proučava utjecaj europskog prosvjetiteljstva, racionalizma i enciklopedizma na djela hrvatskih pisaca i filozofa. Svim je misliocima zajednička zaokupljenost temeljnim pitanjima sveopće reforme, moralne, političke, vjerske i kulturne.

Sljedeća dva poglavlja odnose se na teološku znanost u Hrvatskoj. Prvo od njih, tekst Ivana Goluba *Teologija u 17. stoljeću* (341.-363.), daje kratki prikaz razvoja teologije u nas, koji autor stavlja i u europski kontekst. Daje i pregled života i rada najznačajnijih hrvatskih baroknih teologa i crkvenih reformatora te njihov utjecaj na crkvene prilike u doba katoličke obnove. Svojevrsan nastavak tog teksta je poglavlje *Teologija u 18. stoljeću* (365.-377.) Ivana Fučeka u kojemu daje prikaz pretvorbe teologije u modernu znanost i sve bolju organizaciju teoloških studija na domaćim i stranim sveučilištima. Posebna pozornost posvećena je razvoju kanonskog prava i liturgije te katekizamskom radu.

Radovi koji slijede govore o prirodnim i tehničkim znanostima. U poglavlju *Medicina i zdravstvo* (379.-402.) Biserka Belicza analizira organizaciju zdravstvene službe u svim hrvatskim zemljama te navodi prve pokušaje osnivanja medicinskih učilišta. Veći dio teksta usmjeren je na najvažnija dostignuća na polju medicinskih znanosti te na medicinsku književnost. Poglavlje *Egzaktne znanosti* (403.-416.) donosi tekst Žarka Dadića u kojemu proučava razvoj prirodnih znanosti u nas te utjecaj francuskih prosvjetitelja na domaće mislioce i znanstvenike. Daje i kratki prikaz života i djelovanja najvažnijih hrvatskih znanstvenika tog doba te organizaciju egzaktnih znanosti na europskim i domaćim učilištima. U posljednjem tekstu te cjeline, *Tehnika i tehničke znanosti* (417.-429.), Vladimir Muljević promatra tehniku kao sintezu kemije, fizike, matematike i ekonomije te proučava njezin utjecaj na tadašnje gospodarstvo. Donosi i kronološkim redom neke od istaknutijih realizacija tehnike u nas.

U sljedećoj cjelini analiziraju se teme vezane za jezik (431.-483.), a započinje tekstem *Hrvatski književni jezik – stanje i razvoj* (433.-449.) Dalibora Brozovića. Autor proučava hrvatsku jezičnu povijest od početaka pismenosti, preko izgrađivanja raznih oblika pismenog jezika do standardizacijskih procesa. Zaključuje da proces standardizacije započinje tek od sredine 18. stoljeća, ali leksičko-terminološka nadgradnja započinje puno prije, pojavom prvih glagolskih spomenika. U poglavlju *Hrvatski dijalekti* (451.-459.) Josip Lisac proučava razvoj hrvatskih idioma u 17. i 18. stoljeću te utjecaj seobnenih kretanja izazvanih turskim ratovima na njihov daljnji jezični razvoj.

Slijede dva poglavlja koja obrađuju teme vezane za standardizaciju hrvatskog jezika; prvo donosi tekst Josipa Vončine *Hrvatski riječnici* (461.-472.). Rad je zapravo kronološki pre-

gled hrvatskih rječnika nastalih tijekom 17. i 18. stoljeća stavljen u kontekst cjelokupne hrvatske jezične povijesti. Na taj tekst nastavlja se rad Milana Mogušića *Hrvatske gramatike* (473.-483.). Autor je dao sažeti prikaz nastajanja hrvatske gramatičke literature od početka 17. stoljeća, kad nastaje prva hrvatska tiskana gramatika, do početka 19. stoljeća kad je jezik već duboko u standardizacijskom procesu.

Cjelina *Književnost* (485.-575.) vezana je dakako za umjetnost pisane riječi. Prvo je poglavlje *Hrvatska književnost – neke temeljne značajke* (487.-499.) autora Davora Dukića, a govori o tri kulturna kruga koja utječu na hrvatsku književnost 17. i 18. stoljeća. Posebna pozornost usmjerena je na protostandardizacijski jezični proces u doba katoličke obnove. Slijedi poglavlje *Epika* (501.-511.) Dunje Fališevac; autorica proučava najvažnija djela hrvatske književnosti u epskoj formi te njihov utjecaj na nadolazeći proces standardizacije jezika. U radu *Lirika* (513.-520.) Zoran Kravar donosi analizu razvoja lirске poezije u hrvatskoj književnosti te ga stavlja u kontekst ranonovovjekovnog pjesništva zapadne i srednje Europe. Uz to daje i kronološki prikaz najznačajnijih domaćih lirskih umjetnika i njihove poezije. Slijedi tekst Nikole Batušića *Drama i kazalište* (523.-532.) u kojemu se govori o razvoju barokne dramske književnosti i prvim počecima organiziranih kazališta i profesionalnih glumačkih družina u nas. Slijedi poglavlje *Propovijedna i hagiografska književnost* (533.-549.) Josipa Bratulića. U prvom dijelu teksta prikazuje se razvoj crkvenoga govorničtva i proučava utjecaj propovijedanja na slušatelje 17. i 18. stoljeća, a drugi dio teksta posvećen je hagiografskim motivima u hrvatskoj književnosti.

Iduća dva poglavlja bave se hrvatskom latinističkom književnošću. U tekstu *Hrvatski latinizam u 17. stoljeću* (551.-563.) Darko Novaković proučava utjecaj i zastupljenost latinskog jezika u književnim i znanstvenim djelima hrvatskog baroka te zaključuje da je narodni jezik sve češće u književnosti na štetu latinskog jezika. U nastavku tekst Vladimira Vratovića *Hrvatski latinizam u 18. stoljeću* (565.-575.) daje kronološkim redom pregled najznačajnijih hrvatskih latinista i njihovih djela 18. stoljeća. Autor uočava da je latinski sve više zastupljen u književnosti kao prestižni medij, ali da istodobno ne ometa razvoj književnost na narodnom jeziku.

Nova cjelina donosi teme vezane za urbanizam i arhitekturu (577.-616.). Prva od njih je *Gradovi u Hrvatskoj* (579.-598.) Andre Mohorovičića. Tekst započinje kratkim prikazom razvoja urbanizma u Hrvatskoj do baroka, a zatim se detaljnije analiziraju barokna urbanistička ostvarenja u priobalnoj i kontinentalnoj Hrvatskoj. Poglavlje *Arhitektura u Hrvatskoj* (599.-616.) Vladimira Markovića obrađuje najbitnije značajke barokne arhitekture na hrvatskom povijesnom prostoru. Pruža uvid u ostvarenja sakralne i svjetovne arhitekture te upućuje na sličnosti i razlike u stilu našega priobalnog i kontinentalnog područja.

Likovnom umjetnošću bavi se sljedeća cjelina, a prva dva poglavlja vezana su za kiparstvo. Tako Doris Baričević u tekstu *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske* (619.-635.) iznosi značajke baroknog stila u likovnoj umjetnosti i navodi najvažnija djela barokne plastike u gradovima sjeverne Hrvatske. Autorica zaključuje da je barok kao stil najprisutniji u reljefima kontinentalnih crkava. Idući tekst djelo je Radoslava Tomića pod naslovom *Kiparstvo u Dalmaciji, Istri i na Kvarneru* (637.-651.). Autor daje kratki prikaz razvoja prvih kamenoklesarskih radionica u našem priobalju, a potom i kronološki pregled najznačajnijih kiparskih

umjetnika i njihovih ostvarenja u sakralnom kiparstvu. Umjetnici su uglavnom stranci – Mlečani, koji zadovoljavaju potrebe cijele Republike.

Poglavlja koja slijede odnose se na barokno slikarstvo u Hrvatskoj. *Slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj* (653.-662.), Sanje Cvetnić, donosi najvažnije značajke baroka kao stila u slikarstvu kontinentalnog dijela Hrvatske i uspoređuje najvažnija djela europskoga baroknog slikarstva s onima u nas. U poglavlju *Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj* (663.-674.) autorica Marija Mirković analizira slikarska djela sa zidova sakralnih građevina sjeverne Hrvatske. Iznosi zaključak da upravo razdoblje baroka donosi procvat zidnog slikarstva u Hrvatskoj. Sljedećem poglavlju, *Slikarstvo u Dalmaciji u europskom kontekstu* (675.-688.), autori su Kruno Prijatelj i Ivana Prijatelj Pavičić. Oni proučavaju najvažnija djela baroknog slikarstva u Dalmaciji i utjecaje europskih umjetnika u tim djelima. Uz slikarstvo, osvrću se i na barokne značajke u drvorezbarstvu, iluminaciji i grafičkim ostvarenjima. *Slikarstvo Istre i Kvarnera u 17. stoljeću* (689.-694.) prikazala je Nina Kudiš Burić. Autorica objašnjava kako je podijeljenost Istre na mletački i habsburški dio utjecala na slikarstvo tog područja, a donosi i kratak prikaz života i djelovanja likovnih umjetnika koji tada rade u Istri i na Kvarneru. *Slikarstvo 18. stoljeća u Istri, Hrvatskome primorju i na Kvarnerskim otocima* (695.-702.) tekst je Višnje Bralić koji analizira odnos baroknog stila i rokoka u slikarstvu našeg priobalja, zatim utjecaj racionalizma i neoklasicizma, razvoj lokalnih slikarskih radionica te veze naručitelja s umjetničkim središtima.

Posljednja cjelina knjige nazvana je *Glazbena umjetnost* (703.-753.), a okupila je teme vezane za glazbenu kulturu i teoriju. Prvi tekst djelo je Vjere Katalinić, *Glazbena kultura u hrvatskim zemljama* (705.-716.), koji najprije donosi opći pregled razvoja glazbene umjetnosti do baroka. Potom autorica detaljnije analizira djela barokne glazbene umjetnosti za svaku od hrvatskih regija posebno. Uočava se prevaga crkvene glazbe nad svjetovnom. U poglavlju *Glazba i glazbenici 17. stoljeća* (717.-726.) Ennio Stipčević kronološki navodi središnje figure barokne glazbe u Hrvatskoj, analizira njihova djela te ih uspoređuje s djelima europskih umjetnika. U nastavku Koraljka Kos donosi tekst *Skladatelji 18. stoljeća* (727.-734.). U radu se najprije pruža uvid u život i rad najpoznatijih hrvatskih skladatelja 18. stoljeća, a zatim analiziraju utjecaji koji krajem 18. stoljeća u glazbu uvode novi stil – klasicizam. Za razliku od ovih tekstova, tekst Stanislava Tuksara *Glazbeni pisci i teoretičari* (735.-742.) donosi analizu djela koja govore o teoriji barokne glazbe i cjelokupnog rada njihovih autora na tom području. Pri tome nisu obrađeni samo domaći teoretičari glazbe koji djeluju u zemlji već i oni iz inozemstva. Posljednjem poglavlju te cjeline, a i knjige, *Glagoljaško pjevanje* (743.-753.), autor je Jerko Bezić. Rad je zapravo kratki prikaz pojave i prakse živoga hrvatskog jezika kao liturgijskog jezika u katoličkom bogoslužju Dalmacije i Bosne. Pruža uvid i u najvažnija djela glagoljskog pjevanja u nas.

Na kraju, knjiga je upotpunjena *Kronološkim pregledom* (755.-771.) koji je u obliku tablice izradio Franjo Šanjek. U njoj se mogu usporedno pratiti zbivanja u Europi i Hrvatskoj od 1600. do 1800. godine.

Tonija Vladislavić